

Stromingen in het jodendom:

Het liberale jodendom

Aart Brons

Mannen en vrouwen zaten door elkaar

De liberale synagoge te Amsterdam

Eerste kennismaking

Onze eerste persoonlijke kennismaking vond plaats in de Har-El synagoge, een liberale synagoge in Jeruzalem. Het was tijdens het Loofhuttenfeest. Tineke en ik waren uitgenodigd door een buurman om te gast te zijn in een dienst en daarna in de loofhut van deze gemeente. Het werd een bijzondere ontmoeting. We waren niet de enige christenen. Er was ook een vertegenwoordiging vanuit een kerk daar vlakbij. Die was enige tijd daarvóór beklad met antichristelijke leuzen uit een Joodse hoek. Om die reden had de Har-El synagoge haar christelijke buur uitgenodigd, om duidelijk te maken dat zij deze houding tegenover christenen zeer betreuren, en het tegenovergestelde van wat bij het jodendom hoort. In de loofhut werden hartelijke woorden over en weer gesproken.

In de dienst daarvoor was veel zoals het ook in andere synagogen gaat, bijvoorbeeld het zwaaien met de *loelav*, zoals dat bij het Loofhuttenfeest hoort. Maar er waren ook opvallende verschillen. Mannen en vrouwen zaten door elkaar. Er was een vrouwelijke rabbijn. De gebeden in het gebedenboek komen hier nog voor een groot deel overeen met die in andere synagogen. Wel werden vrijelijk gedeelten overgeslagen. Bij bepaalde gezongen gebeden werd goed gebruik gemaakt van een gitaar. Opvallende invoegingen in gebeden: waar in de gewone gebedenboeken alleen “God van onze vaders” staat, wordt hier telkens ingevoegd “en van onze aartsmoeders”. En aan het einde van het *Kaddiesj* wordt aan het “Hij maakt vrede voor ons en voor heel Israël” hier nog toegevoegd “en voor alle mensen”.

Aart Brons

Het liberale jodendom kenmerkt zich door een vrije omgang met de traditie

De liberale synagoge te Amsterdam

In deze korte impressie komen een paar dingen naar voren die typerend zijn voor het liberale jodendom. Tegelijk is deze gemeente – anno 2013, in Israël – daarvan natuurlijk een van de vele gezichten. In dit artikel wil ik heel in het kort wat vertellen over het geheel van het liberale jodendom – ook wel *Reform* jodendom genoemd, of progressief jodendom. (De termen zijn niet overal uitwisselbaar, maar dat kunnen we hier laten rusten.)

Vrije omgang met de traditie

Het liberale jodendom kenmerkt zich door een vrije omgang met de traditie. In het orthodoxe jodendom is de traditie een vast gegeven: men heeft zich te houden aan de *halacha* (het geheel van voorschriften voor het leven, gebaseerd op de schriftelijke Thora – die gezien wordt als rechtstreekse openbaring van God – en op de mondelinge Thora – de geautoriseerde uitleg, die ook herleid wordt tot Gods openbaring op de Sinai). In het liberale jodendom heeft

men nog van waarde vindt (soms nog heel wat, soms maar heel weinig meer).

De geschiedenis

Het liberale jodendom is ontstaan rond 1800. Twee factoren waren van groot belang:

- De *Verlichting*, vol optimisme en zelfbewustzijn. Je moet als mens je gezond verstand gebruiken. Niet onmondig blijven, doordat je je laat gezeggen door anderen – uit luiheid of uit gebrek aan moed. Nee, je moet het lef hebben om je te laten leiden door eigen denken en (ge)weten.
- De *emancipatie van de Joden*. Evenals andere achtergestelde groepen – hugenoten in Frankrijk, rooms-katholieken in Engeland – kregen ook de Joden in diverse landen een gelijke plaats in de samenleving. Na eeuwenlang apart gezet en gehouden te zijn, kregen ze nu gelijke rechten. Gettomuren konden worden afgebroken. Een nieuwe wereld ging voor hen open.

In het jodendom ontstond de stroming van hen die graag op de uitdagingen gingen; ze wilden uit het isolement komen en assimileren in de samenleving. Men wilde het jodendom omvormen. Vandaar de term *Reform* – maar anders dan bij de Reformatie is de blikrichting niet zozeer die van terug naar de bron, als wel van vooruit naar een eigentijds, aangepast jodendom. Wel wil men daarin bepaalde waarden vanuit de Thora een plaats geven, maar die wordt in principe gezien als menselijk verslag van ervaringen

de traditie wel een zekere waarde, maar niet een goddelijk gezag. Een kritische en wetenschappelijke benadering is nodig, en aanpassing aan de eigen tijd en cultuur. Men haalt uit de traditie wat

met God, en zo is er volop ruimte om eigen keuzes te maken.

In de 19^e eeuw gingen de aanpassingen soms heel ver. De diensten in de syna-

gogen veranderden. Ook de naam al: men sprak liever van “tempel” dan van “synagoge”, en dat was typerend voor de samenkomsten, die plechtiger werden, en meer conform hoe het in de kerk ging, met voorgangers in toga en begeleiding van een orgel. Ook gingen de diensten op zondag houden. De gebeden gingen niet meer in het Hebreeuws, maar in de landstaal. Bij de gedachte van een Messias werd niet meer aan een persoon gedacht. Gebeden om het herstel van een staat Israël werden afgeschaft. Men zag zich niet meer als een apart volk, maar als een religieuze gemeenschap.

In onze tijd is men op veel dingen teruggekomen. De staat Israël is een feit geworden, compleet met het jodendom zoals dat daar leeft. In het Reform jodendom is de waarde van traditionele vormen weer meer gezien, en het belang van een band met het orthodoxe jodendom. Er is een lotsverbondenheid met heel het volk Israël en met de staat Israël – die overigens ook nog wel vragen met zich meebrengt.

Bij al deze verschuivingen blijft kenmerkend het uitgangspunt dat de mens uiteindelijk zelf beslist over wat hij moet doen en laten. Het gaat niet om het naleven van geboden als zodanig, maar om de kern van de Thora, de bijzondere waarden en ethiek die daaruit te halen is. Belangrijk is daarbij de bredere kijk, sociale gerechtigheid en *Tikoen Olam*, het herstellen/verbeteren van de wereld.

Een goede beschrijving is te vinden op de website van de Liberaal Joodse gemeente Amsterdam:

Wij zijn de erfgenamen van een oude en rijke geestelijke traditie. Het jodendom is echter geen afgesloten

geheel. Met ongeëvenaarde creativiteit hebben onze wijzen door de eeuwen

heen het religieuze erfgoed weten aan te passen aan nieuwe omstandigheden en inzichten. (...) Het liberale jodendom zet deze lijn voort en vraagt zich voortdurend af hoe het Joodse gedachtegoed uit het verleden, basis en achtergrond kan blijven voor ons leven en onze levensbeschouwing als Joden vandaag. Het liberale jodendom is een manier waarop volwassen en denkende mensen proberen uit te zoeken hoe de eeuwigheidswaarden en onveranderlijke principes van het jodendom in de praktijk kunnen worden gebracht in deze snel veranderende wereld. (zie www.ljgamsterdam.nl/nl/liberaal-jodendom)

Verspreiding

Het liberale jodendom is begonnen in Duitsland. Later is het zwaartepunt verschoven naar Amerika, waar het Reform jodendom veel aanhang heeft gekregen, ongeveer een derde van de Joden. Een andere belangrijke stroming is die van de *conservatives*, die in de praktijk tussen liberalen en orthodoxen in zitten, daarom soms worden beschouwd als “vlees noch vis”, maar die toch wel een heel eigen positie innemen, en in

Interieur van de liberale synagoge te Amsterdam

Kenmerkend blijft dat de mens uiteindelijk zelf beslist over wat hij moet doen en laten

deze serie nog apart aan de orde zullen komen. Deze stroming is zelfs nog iets groter dan de liberale. Daarentegen hoort in Amerika slechts ongeveer een zevende deel bij de orthodoxie. In Nederland horen ongeveer 3500 Joden bij een van de tien Liberaal Joodse Gemeenten (tegenover ong. 5000 Joden bij de orthodoxie, van in totaal rond de 30.000). De gemeenten zijn verenigd in het *Nederlands Verbond voor Progressief Jodendom* (website: www.verbond.eu). Ze zijn over het algemeen conservatiever en meer op het Zionisme georiënteerd dan de Amerikaanse Reform beweging. Volgens de website van het *Israel Movement for Reform and Progressive Judaism* (www.reform.org.il) telt het progressief jodendom ongeveer 2 miljoen aanhangers in 40 landen.

In Israël

In Israël is de Reform beweging betrekkelijk klein. Volgens een artikel in de krant *HaAretz* (d.d. 12-6-2013) voelt 3,9 % van de Israëli's affiniteit tot deze richting. Er zijn ongeveer 30 gemeenten. De oudste daarvan is de Har-El synagoge, waar ik aan het begin van dit artikel over schreef. Deze is gesticht in 1958. Een van de oprichters was de bekende Shalom Ben-Chorin, die zich heeft ingezet voor de Joods-christelijke ontmoeting. Hier is veel terug te vinden van wat typerend is voor het liberale jodendom. Tegelijk blijkt waar wat laatstgenoemde website zegt: in de praktijk is het progressieve jodendom hier traditioneler dan buiten Israël.

Een pijnlijk punt voor de liberale Joden in Israël – en ook voor de *conservatives* – is dat hun rabbijnen niet erkend worden in de staat Israël. Dat betekent onder andere dat ze geen bevoegdheid hebben bij besnijdenissen, huwelijken en echtscheidingszaken. Daarvoor is dus altijd een orthodoxe rabbijn nodig.

Onlangs werd een heel kleine stap in de richting van erkenning gezet. Al sinds 2005 speelde een proces tegen de staat, in naam van Miri Gold, vrouwelijke rabbijn van de Reform gemeente *Birkat Shalom* in kibboets Gezer. De eis was dat de staat haar salaris zou betalen, zoals dat gebeurt bij zo'n 4000 orthodoxe rabbijnen. Eind mei 2013 verklaarde de staat dat te willen gaan doen, voor Miri en dan ook voor vijftien collega's. Maar alleen bij kleine gemeenten en landbouwgemeenschappen; de regeling geldt niet voor gemeenschappen in grote steden. Het salaris zal ook niet worden betaald door het ministerie van Religieuze Zaken – zoals dat van orthodoxe rabbijnen – maar door het ministerie van Cultuur en Sport. Ze blijven dus in een bijzondere positie, waarin ze nog vergehouden worden van de bevoegdheden bij huwelijken en andere religieuze kwesties die aan de orthodoxen voorbehouden blijven. Men wil ook op dit punt stappen gaan ondernemen. Ondertussen is er van orthodoxe zijde fel geprotesteerd tegen deze stap. Daarbij stelde de Askenazische opperrabbijn Yona Metzger dat slechts tien procent van de derde generatie van Reform Joden ook Jood blijven, en dat de oppositie tegen niet-orthodoxe rabbijnen daarom een zaak van principe is. "Wij willen alle Joden omarmen, maar wij moeten bij de Thora blijven, en de historie heeft bewezen dat onze weg heeft gewonnen."

Het liberale jodendom heeft een zeer bewogen geschiedenis doorgemaakt, met bijzondere en vaak uiteenlopende ontwikkelingen in de verschillende tijden en landen – wat ook te verwachten is bij een beweging die eigen keuzes en aanpassingen aan tijd en cultuur hoog in het vaandel heeft. Wat de toekomst zal brengen is een open vraag, voor de wereldwijde beweging, en voor die in Israël in het bijzonder.